

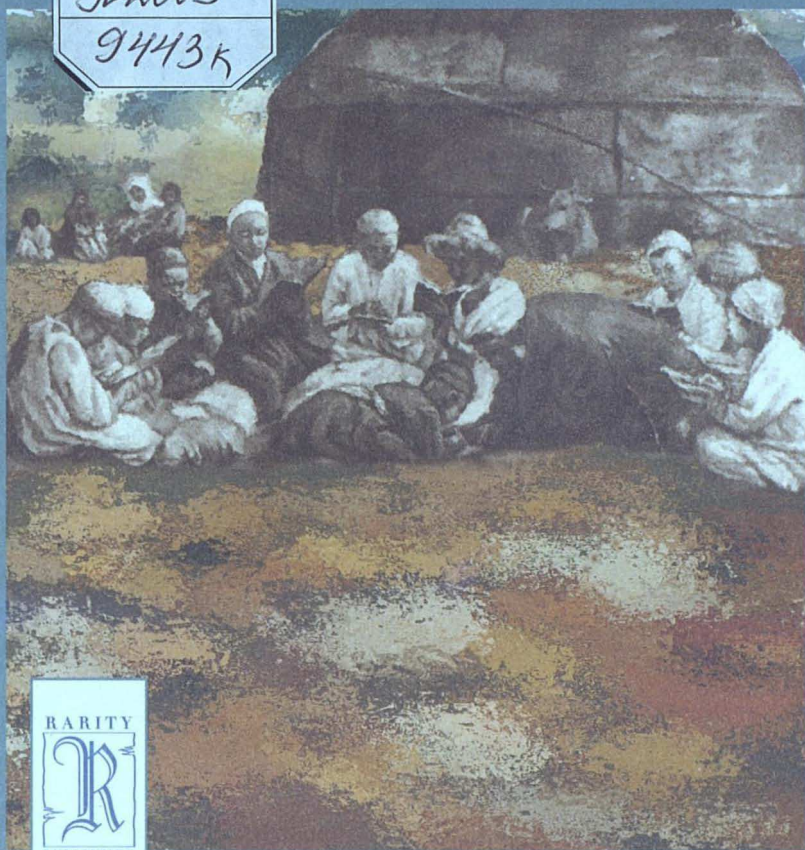
Жыр
жауһары

Ахмет
БАЙТҰРСЫНҰЛЫ

Маса

А2005

9443к

RARITY

PUBLISHING
COMPANY LTD

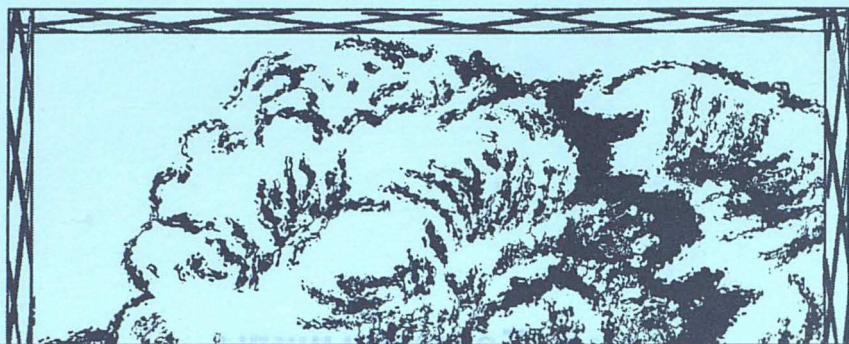

Ахмет Байтұрсынұлы

Маса

Өлеңдер мен көсемсөздер

**Алматы
«Раритет»
2005**

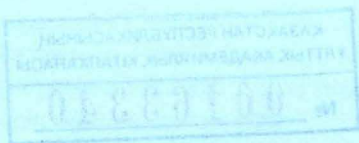

Жыр
жауһары

Ахмет
БАЙТҰРСЫНҰЛЫ

Маса

Өлеңдер мен көсемсөздер

RARITY

PUBLISHING
COMPANY Ltd

ББК 84Қаз7-5
Б17

Қазақстан Республикасы Мәдениет, ақпарат және
спорт министрлігі

Ақпарат және мұрағат комитеті
бағдарламасы бойынша шығарылды

Серия 2002 жылдан бастап шығарылып келеді

Серияның негізін салған *З.Серікқалиұлы*
Серияның көркем безендірмесі негізін салған *А.Тіленшиев*

Байтұрсынұлы А.

Б17 Маса: Өлеңдер мен көсемсөздер. — Алматы: Раритет,
2005. — 208 бет. — «Алтын қор» кітапханасы.

ISBN 9965-663-85-8

Қазақтың жерін ғана алып қоймай, ой-санасын да отарлау-ға айналған патшалық озбырлық пен большевиктік қызыл қырғын кезеңдерде әдебиет пен саясат майданында қажымас қайратпен халқына қапысыз еңбек етіп, ұлттық сананы қалыптастырған Ахмет Байтұрсынұлындай ұлы тұлға бұрынғы-соңғы ұзақ тарихымызда сирек.

Ұсынылып отырған кітаптағы Ұлт Ұстазының ешқашан ескірімес елшілдік сөздері қазір де көкейкесті.

Жинақ бұған дейін жарық көрген басылымдармен салыстырылып, кезінде кеткен мәтіндік қателер түзетілді.

Б $\frac{4702250202-15}{413(05)-05}$

ББК 84Қаз7-5

ISBN 9965-663-85-8

© «Раритет» БК, 2005
© Безендірген Б. Серікбай, 2005

АЛАШТЫҢ АРДАҚТЫСЫ*

* * *

... Ақаңның майданға алғаш жыры шығып, әдебиет, саясат жолында жол бастаған күндері бәріміздің де есімізде. Кешегі күні оқушы болып, соның тәрбиесінде жүрген күндерімізді көз алдымызға елестетеді. Ақаңның қазақ оқушысының ойы мен пікірін тәрбиелеген заманынан бір ай ұзағамыз жоқ. Кешегі күндерге шейін бәріміз де жетегінде келгенбіз. Қаламынан туған өсиеті, үлгісі әлі есімізден кеткен жоқ. Патша заманындағы хүкіметтік өр зорлыққа қарсы салған ұраны, ойымызға сіңірген пікірі әлі күнге дейін үйреніп қалған бесігіміздей көзімізге жылы ұшырайды, құлағымызға жайлы тиеді.

«Қазақ» газетінің сүтін емін өскен бір буын осы күнде пікір-білім жолында бұғанасы бекіп, іс майданына шығып отырса, кейінгі жас буын Ақаң салған өрнекті біліп, Ақаң ашқан мектепті оқып шыққалы табалдырығын жаңа аттап, ішіне жаңа кіріп жатыр. Ақаңның бұл істеген қызметі — қазақтың ұзын-ырга тарихымен жалғасып кететін қызмет, істеген ісімен өзіне орнатылған ескерткіш — мәңгілік ескерткіш.

Қазақ жастарының ардақты тәрбиешісі Ақаң сөйлегенде менің есіме «Қазақ» газетінің әуендері түседі. Біз ол күнде мектеп ішінде жүрген бала едік. Бірақ патша саясаты темір бұғаудай мойынға батып, қазақ жұртын әлсіретіп, «кедейді шалапқа мас қылып, байды қымызға мас қылып», елдігін жоғалтып бара жатқанын тұманды оймен сезуші едік.

---

* М. Әуезовтің бұл сөздері «Ақаңның елу жылдық тойы» деген мақаласынан (1923) ықшамдалып беріліп отыр.

Көмескі жауы қазақтың бесіктегі баласының көзіне де елестегендей еді.

Сол уақыттарда «Қазақ» газетінің бетінен анда-санда оқып отырған әсерлі анық сөздер қауіптің пішінін айқын қылып көрсетіп, мектептегі жас балалардың сезімін түзу жолға беттеткендей болушы еді. Жас буынның жаңа туып келе жатқан әлсіз ойын «жол мұңдалап», жетегіне алып бара жатқандай байқалушы еді. Мектептегі сабағын оқымайтын бала «Қазақ» газетін көрген жерде қадалып тұрып қалатын.

Бөтен қалада қыр есіне түсіп, елін ойлап жүрген балаға «Қазақ» газеті ауылынан келген сәлемдемедей болатын, ел басына келген бәленің атын білмей, түсін танымаса да, елі мінген еспесі жоқ қайықты теңіздің ішінде жылжытып бара жатқан жел мен құйынның бар екенін оқып жүрген бала да сезетұғын. Қазақтың еңкейген кәрі, еңбектеген жасына түгелімен ой түсіріп, өлім ұйқысынан оятып, жансыз денесіне қан жүгіртіп, күзгі таңның салқын желіндей ширықтырған, етек-жеңін жиғызған «Қазақ» газеті болатын. Ол газеттің жаны кім еді? Ішіндегі қажымайтын қайрат, кемімейтін екпін кімнің екпіні еді? Ол екпін, ұйықтаған қазақты айқайлап оятуға заман ерік бермеген соң, маса болып қалай ызыңдап оятамын деп, ұзақ бейнетті мойнына міндет қылып алған Ақаңның екпіні болатын...

1905 жылы Қарқаралыда Ақаңмен басқа біраз оқығандар бас қосып, кіндік хукіметке қазақ халқының атынан петиция (арыз-тілек) жіберген. Ол петициядағы аталған үлкен сөздер: бірінші — жер мәселесі. Қазақтың жерін алуды тоқтатып, переселендерді жібермеуді сұраған. Екінші — қазақ жұртына земство беруді сұраған. Үшінші — отаршылдардан орыс қылмақ саясатынан құтылу үшін, ол күннің құралы барлық мұсылман жұртының қосылуында болғандықтан, қазақ жұртын мұфтиге қаратуды сұраған. Петициядағы тілек қылған ірі мәселелер осы. Ол күндегі ой ойлаған қазақ баласының дертті мәселесі осылар болғандықтан, Ақаңдар бастаған іске қыр қазағының ішінде тілеулес кісілер көп шыққан, көпшіліктің оянуына себепші болған.

Сол жылдардан кейін бас қосқан жиында, жазысқан хатта, оңашада болған әңгімеде ел қамы, ел мұңы деген сөздер Ақаңның аузынан кетпейтін сөзі болған. Елшілдік ұранын салып, агитацияның ауданын кеңейтіп, ел ішіне арманды

сөздерін жая бастаған. Сол жылдардың ішінде белгілі «Қырық мысал» жазылған. Қалың қазақ жұртының алғашқы естіген төңкеріс рухындағы сөзі «Қырық мысал» болатын...

Семейде сегіз ай абақтыда отырған соң, бір жарым жылға (административный ссылкаға) айдалу ретімен Орынборға келген. Орынборда сол тұрған жылдарында әуелгі ниет қылған бетінен тайынбай, бұрынғыдан ащырақ, күштірек тілмен «Масаны» жазған. Қазақ оқушысына естілген екінші елшілдік ұраны «Маса» болатын...

Ақаң соңғы жылдардағы уақытының бәрін қазақтың мектебіне сарып қылып, істеген ісі де, жазған жазуы да жалғыз соған арналған. Сондықтан бұрынғы уақыттағы жас буынның әлсіз ойын тербеткен, жүрекке жылы, тәтті өлеңдерін соңғы жылдарда есіте алмай жүрміз.

Бірақ Ақаңның бұрынғы айтқан сөзін әлі қазақ баласы ұмытқан жоқ, өлеңіндегі белгілі сарын әлі ескірген жоқ. Әлі күнге қазақ даласының күшті сарыны болып, Арқаның қоңыр желімен бірге есіп шалқып жатыр. Бұдан он-он бес жыл бұрын:

Алаштың үмбетінің бәрі мәлім,
Кім қалды таразыға тартылмаған, —

деп Ақаң айтса, біз де осы күнде соны айтамыз. Айналып келіп таразыға тартылған, сыннан өткен деп Ақаңның ғана ардақты атын атаймыз. Одан басқа жалпақ елдің сынына толып, мейірін қандырған кісілері санаулы.

Ақаң ашқан қазақ мектебі, Ақаң түрлеген ана тілі, Ақаң салған әдебиеттегі елшілдік ұран — «Қырық мысал», «Маса», «Қазақ» газетінің 1916 жылдағы қан жылаған қазақ баласына істеген еңбегі, өнер-білім, саясат жолындағы қажыман қайраты, біз ұмытсақ та, тарих ұмытпайтын істер болатын.

Оны жұрттың бәрі де біледі. Бұның шындығына ешкім де дауласпайды. Ақаңа біздің айтатын сөзіміз: Ақаң — еңбегі жанған жанның бірі. Істеген ісінің жемісі — артынан келе жатқан жастар. Оның арты Ақаң мектебіне тізіліп кіріп жатқан жас буын. Жаңа өсіп келе жатқан қазақ әдебиеті Ақаңды өзінің басшысы деп санайды.

Мұхтар ӘУЕЗОВ
1923 ж.

* * *

Ахмет Байтұрсынұлы қарапайым кісі емес, оқыған кісі. Оқығандардың арасынан шыққан, өз заманында патша арам қулықты атарман-шабармандарының қорлығына, мазағына түскен халықтың намысын жыртып, дауысын шығарған кісі. Өзге оқыған мырзалар шен іздеп жүргенде, қорлыққа шыдап, құлдыққа көніп, ұйқы басқан қалың қазақтың ұлт намысын жыртып, ұлттың арын жоқтаған патша заманында жалғыз-ақ Ахмет еді. Қазақтың ол уақыттағы кейбір оқығандары губернатор, соттарға күшін сатып тілмаш болып, кейбір оқығандары арларын сатып ұлықтық істеп жүргенде, Ахмет қазақ ұлтына жанын аямай, қызметтерін қылды...

Қалай болса да, жазушысы азғана, әдебиеті нашар қазақ жарлыларына оқу һәм тіл құралдарымен қылған қызметі таудай...

Сәкен СЕЙФУЛЛИН

1923 ж.

* * *

Ахмет Байтұрсынұлының ақын, публицист, ғалым, қоғам қайраткері санатында жасаған барлық еңбегі, тартқан қорлық, көрген азабы, болашаққа сенген үміт-арманы — баршасы осы ұлы миссияны орындауға, туған халқы үшін қасықтай қаны қалғанша қалтқысыз қызмет етуге арналған.

Рымғали НҰРҒАЛИЕВ

М А С А

МАСА

*Түсіне қарап,
Ішінен түңілме!
Күшіне қарап,
Ісінен түңілме.*

СӨЗ ИЕСІНЕН

Ызыңдап ұшқан мынау біздің маса,
Сап-сары, аяқтары ұзын маса:
Өзіне біткен түсі өзгерілмес,
Дегенмен қара, яки қызыл маса.

Үстінде ұйықтағанның айнала ұшып,
Қаққы жеп, қанаттары бұзылғанша,
Ұйқысын аз да болса бөлмес пе екен,
Қоймастан құлағына ызыңдаса?!

ЖАЗУШЫНЫҢ ҚАНАҒАТЫ

Бұл сөзді біреу алмас, біреу алар,
Құлағын біреу салмас, біреу салар.
Теп-тегіс көпке ұнау оңай емес,
Кейіне жарамаса, кейіне жарар.

Қайсысы ықыласын салып тыңдап,
Жаратпай қайсыбірі, теріс қарар.
Дүниеде сүйгенім бар, күйгенім бар,
Солардан аз да болса белгі қалар.

ТУЫСЫМА

Болармын нағып ырза туысыма?
Туыппын таршылықтың уысында.
Шамам жоқ жан-жағыма қол созарлық,
Тар көрдің тығылғандай қуысына.

Айта алмай шын сөзіңді, қорғалайсың,
Туғаның бүйтіп қор боп құрысын да!
Бар пайдаң өз басыңнан артылмаса,
Мал ғұрлы мағына жоқ тұрысыңда.

ЖАДОВСКАЯДАН

Мінсіз таза меруерт
Су түбінде жатады.
Мінсіз таза асыл сөз
Ой түбінде жатады.

Су түбінде жатқан зат
Жел толқытса шығады.
Ой түбінде жатқан сөз
Шер толқытса шығады.

ОҚУҒА ШАҚЫРУ

Балалар! Оқуға бар! Жатпа қарап!
Жуынып, киінін­дер шапшаңырақ!
Шақырды тауық мана әлдеқашан,
Қарап тұр терезеден күн жылтырап.

Адам да, ұшқан құс та, жүрген аң да,
Жұмыссыз тек тұрған жоқ ешбір жан да:
Кішкене қоңыз да жүр жүгін сүйреп,
Барады аралар да ұшып балға.

Күн ашық, тоғайлар шат, ың-жың орман,
Оянып жан-мақұлық түнде қонған,
Шығады тоқылдақтың тоқ-тоқ даусы,
Сайрағы сарғалдақтың сыңғырлаған.

Өзенде балықшылар ау қарап жүр,
Тоғайда орақ даусы шаң-шұң орған.
Аллалап, ал кітапты қолдарыңа!
Құлдарын Құдай сүймес жалқау болған.

НӨБЕК АТЫ

Арабтың Нәбек деген жалғыз аты —
Сол екен болған малы, мүлкі, заты.
Озбайтын шапса жылқы асқан жүйрік,
Бітпеген өзге аттарға түр-сипаты.

Күн сайын жал-құйрығын сүзіп тарап,
Суарып мезгілімен, жемдеп, қарап,
Өткізбей күндіз ыстық, түнде суық,
Адамнан атын артық күтеді араб.

Бар екен Дайыр деген бір асқан бай,
Малы көп, түрлі бұйым бәріне сай.
Мұны зор: сонша байлық ортасында
Аты жоқ жылқысында жарлы атындай.

Ал деді, аямады малын, затын,
Алмады, бермеді де Нәбек атын:
Атқұмар атын қимас, жанын қияр, —
Атынан еш нәрсе жоқ оған жақын.

Дайырда күндіз күлкі, түнде ұйқы жоқ,
Жарлыдай жалғыз атты, бай сиқы жоқ.
Алмаққа Нәбек атын амалменен,
Ойлады алдайын деп бір пақыр боп.

Жүретін Нәбек һаман жолын біліп,
Үстіне салқам-салқам киім іліп,
Ауру, халі мүшкіл мүсәпірше,
Отырды жол шетінде аһ-үһілеп.

Оңаша, жолдасы жоқ, жалғыз өзі
Нәбікті келе жатқан көрді көзі.
Өтерде нақ қасынан бишарасып,
Ыңқылдап, міне, Дайыр айтқан сөзі:

«Е, жаным! Мен жолаушы, жолым алыс,
Адам жоқ бұл маңайда маған таныс.

Ауру, дәм татпаған үш күндей аш,
Орнымнан жылжу маған қиын жұмыс.
Атыңмен анау елдің ортасына
Жеткізсең, берер едім көп-көп алғыс!»

Тоқтатып, басын тартып, Нәбек атты:
«Жарайды, мінгесе ғой, кел!» — деп айтты.
Сөйлейді тағы Дайыр жыламсырап:
«Халім жоқ, міне алмаймын, дертім қатты».

Атынан, бұл сөзді естіп, түсті Нәбек,
Көтеріп мінгізді ерге сүйеп, демеп.
Тиюі тізгін қолға мұң-ақ екен,
Жөнелді, бір тебініп, Дөкең шу деп.

Шығып ап оқ бойы жер, қарап кейін,
Ойлайды: бірдеме оған деп кетейін.
«Әй, Нәбек! Кім екенім білдің бе енді?
Атыңнен қоштас, аңқау, сорлы ақпейіл!»

«Тұра тұр, — Нәбек айтты, — тоқтап солай,
Атыма асық еді адам талай.
Тілейтін жалғыз сенен тілегім сол —
Адамға айта көрме — алдың қалай?»

«Бұл не сөз? Не тілек?» — деп бай таңданды,
Мәнісін білейінші деп ойланды:
«Айтпа деп сонша өтініп, жалынасың,
Көресің айтсам онан не залалды?»

«Ойлама, — Нәбек айтты — арбайды деп,
Қол жетпей, тілін құрап, жалғайды деп.
Оқиға бұл секілді шықса аузыңнан,
Білгейсің жайылмай, жай қалмайды деп.
Қалайша алғаныңды жұрт естисе,
Қараспас шын пақырға, алдайды деп».

Мұны естіп, Дайыр жылдам аттан түсті:
Ұққанға адал сөзден бар ма күшті!

Құлашын жайып, қойнын ашып келіп,
Нәбекті сүйіп Дайыр, мойнын құшты.

* * *

Ебі көп, дорбасы жоқ қайыршылар,
Ебіне Құдай көнсе, байыр шығар.
Арымай алдырғанға Нәбекшілеп,
Адам аз айтқанды ұғып Дайыршылар.

Жақын боп, жақындықты ебім дейді,
Бергенді алдым еппен тегін дейді.
Қайтармай қарыз алып кейбіреулер,
Алдадым, бермей кеттім, жедім дейді.

Осындай ер басына іс көп келер,
Білмеспіз кімге қалай, кім дөп келер!
Сұмдығы сұраушының азаймаса,
Не жөн бар қайырсыз деп жұртқа өкпелер?!

СОРЛЫ БОЛҒАН МҰЖЫҚ

Болған соң кәсібі ұрлық, ұры залым
Ұрлауға ұят дей ме жұрттың малын?
Ойы арам, қаны қара, ол нағылсын,
Біреуді зар жылатпақ, зор обалын!

Құдай да, Құран да оған жалғыз қарын,
Сол үшін қара жерге көмген арын.
Ұры еніп бір Мұжықтың сарайына,
Сыпырып кетіпті ұрлап қоймай бәрін.

Мұжығым жатарда бай, тұрса — сорлы,
Байлықтың құр тып-типыл қалған орны.
Аһылап-уһлейді, ұры алған соң
Терімен маңдайының жиған қорды.
Туысқан, көрші, құда-құрмаласын,
Дос-жарын жиып, Мұжық жәрдем сұрады.

«Қайғымды, — Мұжық айтты, — шағам, жұртым,
Сендерден жақын кімді табам, жұртым!
Ұшырап зор қазаға, жайым мынау,
Не көмек бересіңдер маған, жұртым?»

Жиылып келген өңшең жақындары,
Мұжыққа ақыл айтып жатыр бөрі.
Сорлыға бар мүлкінен жұрдай болған
Мінеки берген көмек-ақылдары.

Карп деген бөлесі айтты: «Әуел баста
Бай деп ат керек еді шығармасқа!»
Құрдасы Клиим айтты: «Мұнан былай
Сарайды үйден оқшау салдырмасқа!»

Айтады көрші мұжық бір жасырақ:
«Болғаннан емес қой бұл сарай жырақ!
Қабаған, кісі алатын төбеттерден
Қораға қоймағаннан ит асырап.

Қаншығым балалады күні кеше,
Ал сонан, аямаймын, керегінше!
Бірталай, үйшік толған күшігі бар:
Ішінен табылатын қандай десе.
Көршіме көңілі жарым қимаймын ба,
Обалын мойныма артып, өлтіргенше!»

Жүз ақыл берген шығар келген бәрі,
Бірі олай, бірі бұлай деп жасы-кәрі.
Аямай тіл көмегін беріп-беріп,
Бір адам қараспады сөзден әрі.

Ей, Мұжық! Жұртқа сенбе, өзіңе сен!
Өледі аштан қонақ әрі-сәрі.
Аузыңды құрғақ қасық босқа қажар,
Шығыңға құр айтқан сөз болмас дәрі.

* * *

Бұл сөздің мағынасы емес терең,
Сонда да қорытуын айтып берем:
Әр түрлі сыналатын жер болмаса,
Достықты, жақындықты шын-ақ дер ем.
Жап-жақын жайшылықта көп дос-жарды
Мен неге жамандықта сирек көрем?

Тар кезең, талма жерде табылу жоқ,
Қалады құлақтары болып керең.
Осындай дүниенің ісін байқап,
Достық пен жақындыққа талғап сенем.

ҚАЗДАР

Бір ұзын алып қолға мықты шыбық,
Қаздарын қалаға айдап шықты мұжық.
Қуалап байғұстарды келеді ұрып,
Асығып базар күнге жаны шығып.

Тексерген мұжық ісін байқап, ойлап,
Оған да дұрыс емес кінә қоймақ.
Асықты базар күнге, пайда көп деп,
Қаздарды ұрды ма ол босқа ойнап?

Десеңдер олсыз базар тарамайды...
Дер едім мұжық ісі жарамайды.
Пайдасы, базар өтіп, кетер жерде,
Қаз түгіл, адамға да қарамайды.

Біздерше қаздар бірақ сынамады,
Оларға мұжық ісі ұнамды.
Жолыққан жолаушыға бәрі шулап,
Мұжықтың ісін айтып, кінәлады:

«Бар ма екен бізден, сірә, соры қалың!
Қожасып қуалайды мұжық жарым.
Қорлайды ұрып-соғып, ойламайды
Мойнында қандай міндет, қарыз барын.

Ойласа, қайдан біздің асылымыз?
Румды құтқарған қаз нәсіліміз!
Айт істеп атамыздың құрметіне,
Өтпейді һәман онда жыл мейрамсыз!
Таяқ жеп жай қаздарша, жүргеніміз
Наданға душар болып бір білімсіз!»

Қаздарға жолаушы айтты: «Тоқтаңдаршы,
Ауысқан ақыны айтып, жоқтаңдаршы.
Сендерді қадірлеуге не үшін міндет?
Мұжықты айыпты қылып, боқтаңдаршы!»

«Истеген атамыздың ісі қайда?
Румды құтқарғаны азғантай ма?»
«Қоя тұр, — жолаушы айтты, — көрдегіңді!
Өздерің келтірдіңдер қанша пайда?»

«Айттық қой атамыздың еткен ісін!
Әлде өзің сөзімізге сенбеймісің?»

«Сенемін һәм білемін атаң жайын,
Сендерді қадірлеуге деймін не үшін?
Өткізді өз бастарың қандай еңбек?
Атаңда көрде жатқан жоқ жұмысым».

«Біздің бе?¹...жоқ өткізген еңбегіміз!»
«Әсте жөн, сыйламаса, көнбегіңіз.
Мені де, атам жақсы, қадірле деп,
Таласып қиын болар жеңбегіңіз.

Жақсы-ақ боп аталарың өткен шығар,
Ісіне қарай құрмет еткен шығар.
Қалдырмай асылынан арттағыға,
Өзімен жақсылығы кеткен шығар.

Көрдегі көмек болмас бабаларың,
Кем болса өздеріңнің бағаларың.
Көніңдер ұрса, соқса, сойса дағы,
Болған соң қуырдақтық шамаларың».

* * *

Кетермін, баяндасам, алысқа бек,
Лайық һәр нәрсеге керек қой еп.
Жайынан жат қаздардың сөйлеген сөз
Көбіне жақын қаздың тиетін дөп.

Бетіне көрдегінің көнін ұстап,
Деп жүрген «көріктімін» қазақтар көп.
Қысқартып, сөз аяғын тоқтатамын,
Солардың өкпесіне қалармын деп.

---

¹... ойланып, ойланып (А.Байтұрсынұлының түсініктемесі).

ЕСЕК ПЕН ҮКІ

Үркектеу, үйір емес онша қолға,
Бір Есек ұзақ сапар шықты жолға.
Есектің бойы тәуір болғанменен,
Есепте қосылмайды есі молға.

Және де бұл Есектің көзі соқыр,
Басшысыз соқыр қалай жүрсін оңға?
Лағып тура жолдан қаңғып кетті,
Қисайып, қыңыржақтап, шығып жонға.

Ішіне қалың орман барып кірді,
Білмеймін, не жол тауып, неғып жүрді.
Күн батып, қас қарайған уақытта
Есектің лаққанын Үкі көрді.

Үкі айтты: «Мінгіз, Есек, мені, — деді, —
Мініп ап, мен бастайын сені, — деді. —
Жолды айтып, жөнді сілтеп мен отырсам,
Көзіңнің еш нәрсе емес кемі», — деді.

Бір ауыз сөз қайырмай, Есек көнді,
Мініп ап, Үкі отырды сілтеп жөнді.
Жерлерден адыр-бұдыр аман өтіп,
Ағаштың жиегіне жақын келді.

Жол тапқан қараңғыда басшысына
Ден қойып, «бастағыш» деп, Есек сенді.
Бір кезде таң сарғайып, машырықтан¹
Ағаштың арасына сәуле енді.

Үкілер күндіз соқыр, түнде көргіш,
Есекең іс мәнісін білмей ергіш.
Үкіден таң атса да айрылмайды,
Деп ойлап: «Жарықта да жөн сілтегіш».

---

¹ Машырық — араб сөзі, «шығыс» деген мағынада.

Күн шықты, жарық болды дүние жүзі,
Үкінің бұлдырайды көрмей көзі.
Өзгеге жөн көрсетіп, бастау түгіл,
Әлі бар отырарлық жай ғана өзі.
Сонда да Есегіне сыр бермеске
Айтатын білгішсініп міне сөзі:

«Ал келдік жаман жерге, енді сақтан,
Жолама сол жақтағы өзенге аққан.*
Бетінді оң жағыңа сала жүріп,
Аман өт мынау жатқан лай қақтан».
(Ол жердің өзені де, қағы да жоқ,
Білмеймін, соқыр Үкі қайдан тапқан?!)

Есекті Үкі билеп, алып қолға,
Салыпты нақ газазыл түскен жолға.
Пәлен деп күн ілгері не қылалық,
Түскені ондай жолға бақ па, сор ма?

Бұл сөзді баяндаған болмас айып,
Әркімнің ісіне бар сөзі лайық.
Көркем сөз мұнан артық таба алмадым,
Тал түсте лаққанға жолдан тайып.

Көп білім, көпті үйретер болмасақ та,
Не пайда жабыққаннан құр мұңайып?!
Соқырға көрсеткенмен, көре қоймас,
Сонда да үміт үзіп, отырмайық.
Арланбай, адасқанды әшкерелеп,
Қоялық погоннойын жұртқа жайып.

Болады ақылсыздың мысалы Есек,
Ғылымсыз надан адам соқырға есеп.
Қалпынан Есек асып, ат болмайды,
Қойса да қорасына асыл төсеп.

---

* Бұдан әрі қарайғы елу жолы 2003 жылы «Алаш» баспасынан шыққан (Бес томдық шығармалар жинағы. 1-том, 110-бет) басылымда «Достарыма хат» деген өлеңге қосылып берілген. Түпнұсқада солай болса да, ол мүлде қисынсыз. Сірә, 1909 («Қырық мысал»), 1911 («Маса») жылдардағы нұсқаларында қате басылған болуы керек (Ред.).

Алтынды аяғыңа басқанменен,
Болмайды асыл азып балшық кесек.
Жақсыны жақсы деген мақтау емес,
Жаманды жаман десе, болмайды өсек.
Қауымынан мұсылманның шыққан жолды
Айып па ғазазылдың жолы десек?

Білгішсіп кей білімсіз жол айтып жүр,
Байқасақ, не оңды жол ол айтып жүр?!
Халыққа надан адам басшы болып,
Халықтың надандығын молайтып жүр.
Наданға надандықпен жұрт ерген соң,
Тал түсте лақты деп соны айтып жүр.

* * *

Жазған сөз жаным ашып Алашыма,
Алаштың адасқан аз баласына.
Қаннан қан, еттен етім, бауыр жұртым
Қараған «Қара таудың» қаласына!

Іші лас, сырты таза залымдардың
Алданып құр сыртының тазасына.
Мәз болып байғазы алған балаларша,
Сатылып жылтыраған танасына;

Әбілдің зияратын аттап өтіп,
Қабылдың бата қылмай моласына.,
Қорыққанға қос көрініп, қойдай үркіп,
Тығылып дажалдың итханасына;

Ес кетіп, сабыр қалмай, сасқалақтап,
Қорыққаннан көзің сыймай шарасына.
Ұмытып Құдайды да, Құранды да,
Бас ұрма Лат, Манат¹ ағашына!

---

¹ Лат, Манат – араб сөзі, «исламға дейінгі арабтардың табынатын пұт мүсіндері» деген мағынада.